

سیری در افکار علمی و فلسفی حکیم عمر خیام نیشابوری

نوشته: جعفر آقایانی چاوشی

پیش‌گفتار

ابوالفتح عمر بن ابراهیم خیام از علما و حکمایی است که زندگی و افکارش در هاله‌ای از ابهام و سوء تعبیر پنهان شده است.

تاکنون نیز کسی آن‌چنان که باید و شاید از این ابهام پرده برنگرفته و به تفصیل در این مبحث خوضی نکرده و به نحو استقصا تبعی آن‌چنان‌که در خور او باشد ننموده است.

تعداد کتاب‌ها و مقاله‌هایی که درباره‌ی اندیشه و افکار او به رشته‌ی تحریر آمده بیرون از شمار است. با این حال هنوز سیمای راستیش ناشناخته مانده است. و این هم نمودار شخصیت مظلوم اوست که هرکسی او را از ظن خود یا از دریچه‌ی بعضی رباعیات مبتذل منسوب به او نگریسته و از درون او اسرارش را جو یا نشده است.

فشریان چون به‌کنه افکارش پی نبرده‌اند ملحد و زندیقش خواندند و دشمنان پرتوان و دوستان نادان هم در اشاعه‌ی این شایعه‌ها با آنان هم‌داستان شدند و در نتیجه حجة‌الحق و حکیم خردمند و فکوری که به‌گفته‌ی معاصرانش به‌اصول دینی مقید بود و از تجلیات روح اسلامی از هر حیث برخوردار، در اقواء عامه به‌صورت رند قلاش و خراباتی عیاشی معروف شد و آماج تیر تمسخر و کینه‌توزی معاندان و حيله‌بازان قرار گرفت.

از سوی دیگر، گروهی نیز در صدد تبرئه‌ی او برآمدند و با تاویل آثارش قبای تصوف بر قامت او پوشاندند و او را یکسره به‌عالم عرفان و تصوف کشاندند و در زمره‌ی صوفیان و زاهدان قرار دادند.

گرچه اغراض شخصی و مقاصد سیاسی این دو گروه، آنان را به این افراط و تفریط‌ها کشانده است، ولی ابعاد گونه‌گونه‌ی شخصیت خیام نیز به این افراط و تفریط دامن زده است.

چرا که خیام فیلسوف است و ریاضی‌دان، شاعر است و ادیب، فقیه است و متکلم. او را در حکمت تالی، ابوعلی سینا می‌خواندند و در ریاضیات سرآمد اقران می‌شمردند. با وجود این بعد شاعری او از عظمت و اعتبار شایانی برخوردار است. روایتی حاکی از آن است که اشعار خیام از همان آغاز حال نزد خاص و عام مترنم بود و حتا در مجالس خوانده می‌شد و تنها بعدها در اواخر حال به سبب رویدادهای سیاسی بود که شاعر ناچار شد زبان در کام کشد و مهر خموشی بر لب زند.

بنابراین چنین شخصیتی را نمی‌توان با مقیاس‌های ساده‌ای که اشخاص یک بعدی یا بی‌بعد را به آن می‌سنجند در معرض سنجش و شناسایی قرار داد. به همین دلیل است که ما برای بررسی فلسفه‌ی خیام از شیوه‌ی دیگری پیروی کرده‌ایم. شیوه‌ای که خیام را با همه‌ی ابعادش در معرض شناخت و قضاوت قرار دهد.

در نخستین بخش این کتاب، مدار تحقیق بر آثار فلسفی خیام گذاشته شده و مدارک تاریخی براساس موازین عقلی و بهنجوی مستقل از پیش‌داوری و تعصب، سنجیده شده است.

در بخش دوم کتاب که به تحلیل آثار علمی خیام اختصاص یافته است، ابتکارات علمی این ریاضی‌دان بزرگ مورد بررسی قرار گرفته و اهمیت آن از دیدگاه تاریخ علوم خاطر نشان شده است.

نیز برای آن دسته از محققان که مایل به تحقیق بیشتر در باره‌ی خیام هستند کتابنامه‌ای در آخر کتاب تنظیم شده است، تا که قبول افتد و چه در نظر آید.

جعفر آقایی چاوشی

به تاریخ شهریور ۱۳۵۷ هجری خورشیدی

تألیف

تألیف و تصحیح: جعفر آقایی چاوشی، تهران، انتشارات خوارزمی، ۱۳۵۷ هجری خورشیدی